

SAMSUN SADI KÜLLİYESİ *Sadi Complex of Samsun*

Bilgehan ŞAHİN

Dr., bilgehansahin123@hotmail.com, orcid.org/ 0000-0003-3075-8974

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 03.02.2023
Kabul/Accepted: 10.04.2023

DOI: 10.51592/kulliyat.1247222

Anahtar Kelimeler

Sadi tekkesi, Samsun, vakfiye, Osmanlı arşivleri, şeriye sicilleri.

Keywords

Sadi lodge, Samsun, foundation, Ottoman archives, court registers.

ÖZ

Sadi şeyhi el-Hac Mehmed Efendi Hicri 22 Şaban 1313 (7 Şubat 1896) tarihinde Samsun'un Pazar mahallesinde kendisine ait bir arsa üzerinde bir semahane, iki oda, üç hücre ve bir ahırdan oluşan bina ile meyve ağaçları ve çeşmeyi içine alan bahçesini vakfetmiştir. Günümüzde Sadi Tekkesinin bahçesinde iki kabir bulunmakta olup Mehmed Efendi'nin ebeveynine aittir. El-Hac Mehmed Efendi hakkında Osmanlı vakfiyelerinde ve arşivlerinde bazı bilgiler elde edilse de hayatı hakkında kapsamlı bir malumat bulunmamaktadır. Samsun Sadi Tekkesi ile ilgili bir çalışma da yapılmamıştır. 1925 yılında tekkelerin kapatılmasından sonra Sadi Tekkesinin eve dönüştüğü ve zamanla metruk bir hale geldiği anlaşılmaktadır. Günümüzde ise Sadi Tekkesi Kuva-yı Milliye Şehitler Müzesi olarak işlev görmektedir ve halkın ziyaretine açık bulunmaktadır. Sadi Tekkesinin vakfiyesinde külliye'nin el-Hac Mehmed Efendi'nin ailesine ait olduğu belirtilmektedir. Bu makalenin amacı Samsun şehir tarihinde önemli bir yer tutan Sadi Tekkesi ve müstemilatını ele alarak yerel tarihe katkı sunmaktır. Bunun için birinci el kaynaklar olan şeriye sicilleri ve Osmanlı arşivleri analiz edilmiştir.

ABSTRACT

At the present time there are two tombs for Mehmed Efendi's parents in the garden of the Sadi lodge. Although there is some information about el-Hac Mehmed Efendi in Ottoman foundation and archives, there is no comprehensive information about his life. In addition to this, no study has been made of about Samsun Sadi lodge. It is understood that after the shutting down of the dervish lodges and zawiyas in 1925, the Sadi lodge turned into a house and became derelict over time. Nowadays, the Sadi lodge functions as the Kuva-yı Milliye Martyrs Museum and is open to the public. It is stated in the foundation inscription of the Sadi lodge that the kulliye belongs to the family of el-Hac Mehmed Efendi. In addition, in this foundation inscription, it is requested that food and drink be given to passers-by, and this is defined as a circumstance of the foundation. The purpose of this article is to contribute to local history by addressing the Sadi Lodge and its annexes, which have an important place in Samsun city history. For this, the first hand main sources, the court registers and the Ottoman archives, were analyzed.

Atıf/Citation: Şahin, B. (2023), "Samsun Sadi Külliyesi", *Külliyyat, Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, s. 19, (Nisan), 77-84.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Bilgehan Şahin, bilgehansahin123@hotmail.com

GİRİŞ

Samsun'un Müslümanlar tarafından fethedildikten sonra şehirde Müslümanlar tarafından yapılmış birtakım imar faaliyetlerine rastlanmaktadır. Bunların başında camiler ve tekkeler gibi dini eserler gelmektedir. Bununla birlikte kale ve bedesten gibi sivil eserler de inşa edilmiştir. Şehirde XII. yüzyıl sonlarında bugünkü Saathane meydanı ve Büyük Camii çevresinde bir kale yapılmış ve burada Müslüman Samsun kenti vücut bulmuştur

(Tellioglu, 2012: 66; Şahin-Yalçın, 2017: 9-10). XV. asrın ilk yarısında şehir kesin olarak Osmanlı idaresine geçince Müslüman Samsun'da İslam nüfusu artmaya başlamış ve bu durum sonraki yıllarda devam etmiştir. Öyle ki aynı asrın sonunda yazılan bir tahrir defterinde şehrin üçte ikilik kısmı Müslümanlardan oluşmaktadır (Faroghi, 2014: 131; Köse, 2015: 84).

Samsun şehri XVIII. asrın ikinci yarısına kadar nüfus kaybetmiş ancak 1774 yılında Osmanlı ve Rusya arasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşmasından sonra büyümeye başlamıştır. Zira bu tarihten sonra Samsun limanı yabancı devletlere ait olan gemilerle ticaret yapma imkânı bulmuş ve bu durum XIX. yüzyılda da devam etmiştir (Kodaman, 1990: 92-96). Ancak şehir 1869 yılında gerçekleşen büyük bir yangında büyük ölçüde harap olmuştur (Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1904: 323-327). Bunun neticesinde imar faaliyetleri tekrar başlamıştır. Yeni yapılan binaların kargir olmasına dikkat edilmiş ve bu sayede şehrin başka bir afetten zarar görmemesi hedeflenmiştir (Şahin, 2017: 156; Şemseddin Sami, 2015: 1137-1138). İnceleme konumuz olan Samsun Sadi Tekkesi ise bu asrın sonunda vakfedilmiş ve şehir bu sayede sosyal işlev gören bir yapıya kavuşmuştur.

Samsun Sadi Tekkesi ile ilgili müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak konu ile ilgili Muhammet Okudan'ın "Osmanlı Dönemi Samsun Vakıfları" adlı kitabında bazı bilgiler mevcuttur. Burada Sadi dergâhıyla ilgili olarak kısaca vakfiyesinden bahsedilmiştir. Ayrıca kısmen tekkenin müştemilatı ve günümüzdeki durumu ele alınmıştır. Ayrıca konu ile ilgili Baki Sarısakal'ın "Samsun Sadi Tekkesi ve Samsun Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adında bir eseri mevcut olup burada da tekkenin yapısal işleyişinden ziyade son dönemde tekkede gerçekleştirilen Kuvayı Milliye toplantıları konu edilmiştir. Her iki çalışmada da tekkenin vakfiyesi yeterince ele alınmamış ve konu ile ilgili Osmanlı arşivindeki kayıtlara bakılmamıştır. Biz ise bu çalışmamızda Samsun Sadi Tekkesini Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi ile Vakıflar Genel Müdürlüğünden elde edilen belgeler eşliğinde ele alarak bu konuda daha önce incelenmemiş birçok hususu irdedeleyeceğiz. Bunların arasında tekkenin kuruluşu ve burada yapılan faaliyetler başta gelmektedir. Bunun için Tekkenin kurucusu, müştemilatı, vakfiyesinde belirlenen şartlar, içindeki görevlilerin aldıkları maaşlar ve günümüzdeki durumu üzerinde duracağız. Bu sayede Samsun şehir tarihine bir katkı sunmayı amaçlıyoruz.

1. Sadilik Tarikatı

Tarikatın kurucusu Sadeddin el-Cebavi'dir. Bu kişiye nispetle tarikat Sadilik olarak adlandırılmıştır. 1068 yılında Mekke'de doğan Sadeddin Cebavi 1099 yılında Kudüs'ün Haçlılarca işgal edilmesinden sonra geri alınması için yapılan teşebbüslere katılmıştır. Babasından tarikat elbisesini giydikten sonra Ceba şehrine gelerek burada bir camii ve tekke inşa ettirmiştir. Tekkesine Memluklu ve Osmanlı sultanları teveccühte bulunmuş ve zamanla tarikatı çevre illerde yayılmıştır. Sadeddin Cebavi'nin cezbe ehli olduğu, vahşi hayvanları ehlileştirdiği ve akıl hastalarını iyileştirdiği söylenmektedir. Tarikatı zamanla beş kısma ayrılmış, Tağlibiyye, Şarabiyye, Aciziyye, Şeybaniyye ve Vefaiyye adlarını almıştır. Sadilik Anadolu'ya ilk defa XII. yüzyılda Kastamonulu Osman adlı bir kişi tarafından ulaşılmış daha sonra ise Balkan coğrafyasına geçmiştir. İstanbul'a ise XVIII. yüzyılın başlarında gelmiş ve sayısı 32'ye ulaşmıştır (Tek, 2009: 226-228).

Sadilik tarikatının ayinlerinde öncelikle Allah'ın isimleri zikredilmiştir. Daha sonra kalbi zikre geçildiğinde vurmali saz aletleri kullanılmıştır. Sadi tekkelerinde özellikle Veladet kandilinde büyük bir toplantı yapılırdı. Osmanlı coğrafyasında en büyük ayinler tarikatın ilk menşei sayılan Dımaşk Emeviye Camii ile başkent İstanbul'daki Ayasofya Camiinde tertip edilirdi. Diğer tarikatlar içerisinde en çok Rıfaiîğe benzeyen Sadilik'te derviş, çavuş, nakib ve halife rütbeleri olup bu rütbelere askeri bir mahiyete benzerdi (Yücer, 2008: 412-413).

2. Samsun Sadi Tekkesinin Kuruluşu

Samsun Sadi Tekkesinin kuruluş yılı tam olarak bilinmemektedir. Ancak konumuza ışık tutar anlamda Osmanlı arşivinde bazı belgeler bulunmaktadır. Bunlardan ilki 7 Rebiul ahir 1316 (25 Ağustos 1898) tarihli olup burada şöyle denilmektedir:

“Samsun kasabasında kâin Sâdi dergâh-ı şerîfinin bir gûnâ vâridâtı olmadığı ve şeyhi Mehmed Efendi dûcâr-ı zarûret olduğu için mikdâr-ı münâsib maâş tahsîsi Canik sancağı meclis-i idâresinden bâ mazbata iş'âr kılındığı beyânıyla Trabzon vilâyeti meclis-i idâresinden tevârüd eden 14 Temmuz 1316 târîh ve iki yüz yirmi yedi numarolu mazbata leffen takdîm kılındı. İfâ-yı muktezâsı husûsuna müsaade-yi 'aliyye-i cenâb-ı sadâretpenâhîleri buyurulmak bâbında olbâbda emr u fermân hazreti veliyyü'l-emrindir” (BOA, DH. MKT, 2096/3).

Belgede Samsun kasabasında bulunan Sadi dergahının bir geliri olmadığından şeyhi Mehmed Efendi'nin geçim sıkıntısı çektiği belirtilmektedir. Bunun giderilmesi için gerekli önlemlerin alınması istenmektedir. Bu tarihten üç gün sonra mesele tekrar ele alınmıştır. Belgenin devamında gerekli evrakın ilgili makamlara iletiildiği ve lüzumun yapılması için gayret gösterildiği belirtilmektedir. (BOA, BEO, 1184/88774). Belgenin vermiş olduğu bilgiye göre bu tarihte tekke mevcuttur. Zaten ileride inceleyeceğimiz vakfiye de bunu doğrulamaktadır.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı arşivinde kayıtlı bir vesikaya göre Sadi Bey tekkesinin geliri zamanla metruk olan Taşlı Bey zaviyesinin varidatının aktarılması sonucu oluşmuştur. Nitekim 4 Zilhicce 1320 tarihli (4 Mart 1903) konuyla ilgili belgede şu ifadeler geçmektedir:

“Bafra kazâsının Alaçam nâhiyesinin Kelemit karyesinde kâin olduğu halde mukaddemâ karye-i mezkûre ahâlîsinin dağılması cihetiyle mahv u munderis olan Taşlı Bey zâviyesi zâviyedarlığıyla it'âm-ı ta'âm muhassasâtı bulunan Kelemit Hayırlık ve Taşkilik karyelerinin senevî altı bin küsur gurusu nisfî 'aşâr vâridâtı muahharan Samsun kasabasında Yalı Câmî-i şerîfi havlısında inşâ kılınan zâviyeye nakl u tahsîs kılınmış iken bu zâviyenin de münhedim olması ve zâviyedârı Şeyh İsmail Hakkı Efendinin bilâ veled vefâtı vukû' bulması cihetiyle mezkûr zâviyedârlık ile it'âm-ı ta'âm muhassasâtının Samsun'da Pazar mahallesinde Çifte hamâm sokağında ve mezkûr münhedim zâviye kurbünde vâki' Sâdi dergâhına nakl u tahsîsiyle mûmâileyh İsmail Hakkı Efendiden mahlûl olan zâviyedârlığın dahî dergâh-ı mezkûr şeyhi Hacı Mehmed Efendiye tevcihi mahallinden bâ i'lâm u mazbata iş'âr kılındığından...” (BOA, İ.EV, 33/35).

Önceleri Bafra kazasının Alaçam nahiyesindeki Kelemit köyünde bulunan Taşlı Bey zaviyesi köy halkının dağılması sebebiyle ortadan kalkmıştır. Burada fakirlere yemek yedirmek için ayrılmış olan Kelemit, Hayırlık ve Taşkilik köylerinden gelen yıllık altı bin kuruşun Samsun merkezde Yalı Camii yanındaki zaviyeye kaydırıldığı

belirtilmektedir. Ancak buradaki zaviyenin de yıkılması ve zaviyedar İsmail Hakkı Efendi'nin varis bırakmadan vefat etmesi üzerine buraya harcanan tahsisatın Pazar Mahallesi Çifte hamam sokağında bulunan Sadi dergahına nakledildiği bildirilmektedir. Konuyla ilgili 1903 yılına ait diğer bir belgede ise yukarıdaki meseleyi açıklayıcı bazı bilgiler bulunmaktadır. Burada Alaçam'ın Kelemit köyünün havasının kötü olduğundan dolayı halkın dağıldığı ve bu durumun elli yıl önce gerçekleştiği belirtilmektedir. Yani 1853 yılı civarında Taşlı Bey zaviyenin terk edildiği anlaşılmaktadır. Taşlı Bey zaviyesinin tahsisatının bağlandığı Yalı Camiinin avlusunda inşa edilen tekkenin ise deniz dalgalarının dövmesinden yıkıldığı ve tekrar inşa edilse bile yine harap olacağı anlaşıldığından dolayı yeniden yapılmadığı bilgisi paylaşılmıştır (BOA, İ. EV, 33/35).

İlk belgede İsmail Hakkı Efendi'nin yerine Hacı Mehmed Efendi'nin tayin edildiği söylenmektedir. Belgenin devamında bu durumun vakıf şartlarına uygun olduğundan dolayı kanuna aykırı olmadığı izah edilmiştir (BOA, İ. EV, 33/35). 2 Muharrem 1321 (31 Mart 1903) yılına ait bir belgede ise Evkafı Hümayun Nezaretince Sadi dergâhı şeyhi İsmail Hakkı Efendiden boşalan dergahın zaviyedarlığının Hacı Mehmed Efendi'ye verilmesi teyit edilmiştir (BOA, BEO, 2035/152557).

3. Sadi Tekkesinin Vakfiyesinde Bulunan Hususlar

Vakıflar Genel Müdürlüğünde Sadi Tekkesi vakfiyesi olarak iki kayıt bulunmaktadır. Bunlardan ilki 22 Şaban 1313 (7 Şubat 1896) tarihli olup el-Hac Mehmed Efendi ibni Halil bin Mehmed vakfına aittir. Vakfiyenin kayıt numarası 6907 özet numarası ise 2722'dir. İlgili kayıt defterin 105. sayfasında ve 147. sırada bulunmaktadır. Önce Cenab-ı Hakk'a hamd ve Hz. Peygamber'e salavatla başlanan vakfiyede daha sonra asıl konuya geçilmektedir. Burada ilk önce Sadi Tekkesinin kurucusu olan Mehmed Efendinin Osmanlı ülkesindeki idari taksimata göre adresi belirtilmekte ve "Trabzon vilâyeti dâhilinde Canik sancağı merkezi olan Medîne-i Samsun mahallâtından Pazar Mahallesinde" denilmektedir. Burada Pazar Mahallesi sakinlerinden Ali Rıza oğlu Salih Efendi adlı bir kişinin vakfa müteveli tayin edildiği anlaşılmaktadır. Daha sonra Sadi Tekkesinin vakfiyesinin neleri içine aldığı üzerinde durularak şöyle bir açıklama getirilmektedir:

"Mahalle-i mezbûrede vâkî' bir taraftan Çakal Mehmed arsası ve bir taraftan kendi hâne ve bağçem ve iki taraftan tarik-i âmm ile mahdûd mülk arsam üzerine binâ ve inşâ eylediğim fevkânî bir bâb semâ'hâne ve iki bâb oda ve bir sofa ve tahtında üç bâb hücre ve bir ahûr ile mebnî oldığını arsa ve hudûd-ı mezkûre dâhilinde cânib-i şarkisinde eşcâr-ı müsmire ve bir çeşmeyi müştemil bağçemi vakf-ı sahîh-i şer'î ve habs-i sarîh-i mer'î ile vakf ve habs idüb..." (Mehmed Efendi bin Halil Vakfiyesi, 1313, df. 607/ s. 105).

Burada Hacı Mehmed Efendi, Pazar Mahallesinde bulunup bir tarafında Çakal Mehmed adlı bir şahsa ait bir yer, diğer tarafta kendi evi ile bahçesi ve iki yanından anayol geçen arsasını vakfettiğini belirtmektedir. Bu arsası üzerinde iki katlı bir semahane (ayın yapılan yer), iki oda, bir sofa (binaların içinde bütün odaların açıldığı geniş alan) ve altında üç hücre ve bir ahır bulunduğu ifade edilmektedir. (Pakalın, 2004, 3:167-241). Ayrıca bu arsanın doğu yönündeki meyve ağaçları ve bir çeşme mevcut olan bahçeyi de vakfettiğini söylemektedir.

El-Hac Mehmed Efendi vakfiyesinde vakfın yöneticiliği hakkında ise şu şartları tescil ettirmiştir:

“Mahall-i mezkûr Sâdi dergâhi olup dergâh-ı mezkûrede hayatda oldukça ben ve vefât eylediğimde evlâd-ı evlâd-ı evlâdımın ekber ve erşedi tarikat-i aliyye-i sa’diyye-i şeybâniyye-i tağlibiyye üzere icrâ-yı âyin iderek sâlikîne meşihat eyleye evlâd-ı zükûr bulunmadığı hâlde evlâd-ı evlâd-ı evlâd-ı inâsımdan mütevellî olan zükûru ve ba’dêhû batnen ba’dê batnin minvâl-i muharrer üzere akrabâların icrâ-yı âyin eyleye bunlardan birisi bulunmadığı hâlde halîfelerinin aslah ve erşedi icrâ-yı meşihat ide ve evlâddan sığâr vukû’unda vakt-i reşid ve sedâdına değin kezâ halîfelerimin erşed ve aslahı niyâbet eyleye ve vakf-ı mezkûrun tevliyeti dahi asâleten meşihat iden zâta âid ola şâyed evlâd-ı zükûrumdan kimse bulunmadığı hâlde yalnız tevliyet ciheti minvâl-i muharrer üzere evlâd-ı inâsa dahi râci’ ola” (Mehmed Efendi bin Halil Vakfiyesi, 1313, 607/105).

Vakfın şartları bağlamında Hacı Mehmed Efendi buranın bir Sadi dergâhi olduğu ve sağ olduğu müddetçe kendisinin şeyhlik yapacağını belirtmektedir. Kendisinin vefatı durumunda ise erkek çocuklarının en büyüğü ve en doğrusu olan kişinin Sadilik tarikatında ayin yaparak şeyh olacağını söylemektedir. Eğer erkek bir çocuğu yoksa bu durumda kız çocuklarının erkek çocukları yani erkek torunları ve diğer akrabalarının şeyhlik yapacağını şart koşmuştur. Şayet nesli zamanla kaybolursa o zaman şeyhin halife belirlediği kişinin bu makama geçeceğini bildirmiştir. Çocuklarının şeyhliğe geçecek yaşta olmaması durumunda ise ergenlik çağına gelinceye kadar şeyhlik postuna dergâhın halifesinin vekâlet etmesini şart koşmuştur. Vakfiyede devamla dergâhın yöneticisinin şeyhi olan kişi olduğu ve eğer erkek çocuğu yoksa mütevelliliğin kız çocuklarına geçmesinin meşru olduğunu belirtmektedir.

Sadi Tekkesinin hicri 23 Zilkade 1321 (10 Şubat 1904) tarihine ait başka bir vakfiyesi daha bulunmaktadır. Vakıflar defterinin 88. sayfa ve 339 numarada kayıtlı olan vakıfnamede Hacı Mehmed Efendi’nin vakfın tescili için Hacı Mustafa Ağa oğlu müderris Hamdi Efendi’yi tayin ettiği yazılıdır. Burada Hacı Mehmed Efendi vakfettiği Pazar mahallesindeki evinin Sadi dergâhi bitişiğinde olup; doğu yönünde anayol batı istikametinde Çakal Mehmed adlı bir kişiye ait bağ, kuzeyde dergâhın bahçesi güneyde ise Ekmekçi Ömer Ağa ile Şaban Çavuş ve gümrük katiplerinden Hasan Efendi’ye ait bahçe ve evleri ile çevrili olduğunu belirtmektedir. Hacı Mehmed Efendi devamla evin on odası olduğunu, ahır, kiler ve bahçeyi içine aldığını ve dahilinde mutfak, tatlı su ve diğer müştemilatı bulunduğunu ve yarı kargir bir ev olduğunu bildirmektedir. El-Hac Mehmed Efendi bundan başka bir dükkan daha vakfetmiştir. Samsun Balık pazarı mevkiindeki dükkanın üstünde bulunan odasını da vakfetmiştir (Mehmed Mehdi Efendi bin Halil Vakfiyesi, 1321, 3207/339).

El-Hac Mehmed Efendi vakfının şartları arasında şu hususları zikretmektedir:

“Dükkân-ı mezkûrun icârâtından tekâlif-i mîriyye masârif-i tamîriyesi ba’dê’l-ihrac fazlasından mezkûr hâne ve hâne-i mezkûreyi hâvî su mihrâbının ta’mîr ve termîmine mezkûr dergâha âyende ve revende olan fukarâ ve dervîşânın mekûlât ve meşrûbâtına harc ve sarf oluna ve mezkûr dergâhın âyende ve revendesine hizmet etmek şartıyla mezkûr hâne zükûr ve inâsı evlâdına ve evlâd-ı evlâd-ı evlâdına batnen bade batnin intikâl eyleye ve vakf-ı mezkûrun tevliyeti hayatta oldukça bana ve bi emrillâhi teâlâ vefât eylediğimde zükûr ve inâsı evlâdına ve evlâd-ı evlâd-ı evlâdına neslen ba’dê neslin âid ola maazallâhu teâlâ neslim münkariz ve münkatî’ olunur ise dergâh-ı mezkûrede tarîk-i aliyye-i

sa'diyyeden postnişin olan zâta mütevellî ola" (Mehmed Mehdi Efendi bin Halil Vakfiyesi, 1321, 3207/339).

Vakfettiği dükkanın kira gelirinden tamir masrafları ve yine aynı şekilde vakfettiği evin tamirine harcanan miktar çıkarıldığında arta kalan meblağın dergaha gelip giden fakir ve dervişlerin ihtiyaçlarına sarf edilmesini şart koşmuştur. Vakfın mütevelliliğinin ise kendi erkek ve kız çocuklarına ait olduğu eğer nesli tükenirse bu sefer de dergahta şeyhlik yapan zata ait olduğunu belirtmektedir.

Hacı Mehmed Efendi vakıfnamesinde, yapmış olduğu hayırdan doğan sevabın kimlere bağışlanacağını da şu şekilde ifade etmektedir:

"İşbu vakfından hâsıl olan ecr ve mesûbâtı hâtemü'n-nebiyyîn Muhammed Mustafâ sallâllâhu teâlâ aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin ve cihâr yâr-i güzîn ve eimme-i ma'sûmeyn ve bintü'n-nebi seyyidetü'n-nisâ Fâtîmâtü'z-zehrâ ve ezvâc-ı mutahharât rıdvânullahi teâlâ aleyhim ecmaîn efendimiz hazretlerinin ervâh-ı tayyibelerine ve kezâ tarikat-ı sa'diyyenin mensûb olduğu kutbü'l-ârifîn hazreti pîr Sadeddîn el-Cebâvî eş-Şeybânî ve mürebbî'l-mürîdîn ve's-sâlikîn şeyhim Mehmed Azîz ve ebeveynihim rıdvânullahi teâlâ aleyhim ecmaîn efendilerimiz hazerâtının rûh-u pür fütûhlarına ihdâ oluna deyu şart ve ta'yîn..." (Mehmed Mehdi Efendi bin Halil Vakfiyesi, 1321, 3207/339).

Buradan hasıl olan sevabın ilk önce Hz. Peygamber ve dört büyük halifeye ithaf edilmesi, daha sonra ise Hz. Peygamberin torunları Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'e ve Hz. Peygamberin kızı Hz. Fatıma ile Hz. Peygamberin hanımlarının ruhlarına bağışlanması istendiği anlaşılmaktadır. Daha sonra bu sevabın Sadilik tarikatının kurucusu ve ariflerin kutbu olan Sadeddin el-Cebavi ile müritleri ve salikleri terbiye eden vâkıfın şeyhi olan Mehmed Aziz Efendi ve anne-babasının ruhlarına bağışlanması gerektiği belirtilmektedir.

Vakfiyenin devamında Hamdi Efendi'nin mütevellilik ciheti tekrar belirtilmekte ise de burada Hanefi mezhebi imamları arasında bir ihtilaf olduğu söylenerek meselenin şeri cihetten bir izahı yapılmaktadır:

"Vakf-ı akar imâm-ı azâm hazretleri indinde menzile-i âriyette olmağla rücû-i meşrûh ve İmâm-ı Muhammed hazretleri indinde vâkıfın menâfi-i nefisine şart ile vakf-ı bâtil olduğuna binâen vakf-ı mezbûrdan rücû' ve emlâk-i mezkûreyi ke'l-evvel mülkûme istirdâd ederim diyecek mütevellî-yi mezbûr cevâba tasaddî edip gerçi hâl bast olunan minvâl üzere olduğu câyi eşkâl değildir. İmâm-ı Ebu Yusuf hazretleri indinde vakıf mücerred vakfiyet demekle ve imâm-ı Muhammed hazretleri katında teslîmi ile'l-mütevellî olmağla vakf-ı mezbûr sahîh ve lâzım oldu deyu red ve teslîmden imtinâ ile müterâfian ve her biri mübteğâsınca fasl u hasma tâlibân olduklarında kibel-i şerden dahi tarafının nazar ve mubtıl-ı hayr olmaktan hazer olub âlimen bi'l-hilâfi cârî beyne'l-eimmeti'l-eslâf vakf-ı mezbûrun sıhhat ve lüzûmuna hükm etmeğîn minba'd vakf-ı mezkûr sahîh ve lâzım oldu" (Mehmed Mehdi Efendi bin Halil Vakfiyesi, 1321, 3207/339).

Burada Hanefi mezhebinin kurucusu İmam-ı Azam Ebu Hanife'ye göre vakıfnamedeki şartlar mümkün ise de Hanefi mezhebinin "imameyn" olarak adlandırılan diğer iki imamından biri olan İmam Muhammed'e göre caiz olmadığı belirtilmektedir. Ancak Hanefi mezhebinin diğer imamı olan İmam Ebu Yusuf'a göre ise vakfın bir

mütevelliyeye teslim edilmesinin caiz olduğu içtihadından yola çıkılarak ve hayırlı bir işe mani olunmasından kaçınılması gerektiği belirtilerek âlimler arasındaki ihtilafın bilindiği ve bunun vakfın sıhhatine zarar vermediği kanaatine varılmıştır.

Her iki vakıfname de “Her kim bunu işittikten ve kabullendikten sonra vasiyeti değiştirirse, günahı onu değiştirenleredir. Şüphesiz Allah işittir ve bilir.” mealindeki Bakara suresinin 181. ayeti ile bitirilmiştir. (*Kur’an-ı Kerim Açıklamalı Meâli*, 2019: 27). Bundan sonra yine her iki vakfiyede de “ecrul vâkif alel hayyil cevâdil kerim” ifadesiyle mealen vakfeden zatın mükafatı her zaman diri ve cömert olan Allah’a aittir denilmiştir. Bundan sonra “cera zalike” denilerek yazının kaleme alındığı tarih Arapça olarak belirtilmiş ve vakfiyeye son verilmiştir. (Mehmed Mehdi Efendi bin Halil Vakfiyesi, 1321: 3207/339 ve Mehmed Efendi bin Halil Vakfiyesi, 1313: 607/105).

SONUÇ

Samsun merkezde bulunup günümüze ulaşan iki tekke binasından biri olan Sadi Tekkesinin kesin kuruluş tarihi bilinmemektedir. Tekkenin vakıflarda bulunan kaydına ve Osmanlı arşivlerine bakılarak XIX. yüzyılın sonunda bugünkü yerinde tesis edildiği anlaşılmaktadır. Yaptığımız araştırmalarda tekkenin Samsun Alaçam’da bulunan ve daha sonra ahalisinin dağılması sonucu metruk bir hale gelen Taşlı Bey zaviyesinin gelirlerinden istifade ettiği ortaya çıkmaktadır. Alaçam’dan sonra her ne kadar Samsun merkezde Yalı Camii avlusunda bir tekke daha inşa edilse de bu da zamanla harap olmuş ve Taşlı Bey zaviyesinden gelen varidat Pazar Mahallesi Çifte hamam yakınında inşa edilen Sadi Tekkesine kaydırılmıştır. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı arşivindeki tekkenin şeyhine ödenecek olan kayıt da bunu doğrular niteliktedir. Sadi Tekkesi XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyıl başlarında Samsun’da mevcut olan dört tekkeden birisidir. Bunlar içerisinde zaman olarak en geç kurulanıdır. Sadilik tarikatının kurulmasının erken sayılacak bir döneme rastlaması ve Anadolu coğrafyasına da XII. yüzyıl gibi yine erken bir zamanda gelmesine karşılık Samsun’da kurulmasının geç bir döneme denk geldiği görülmektedir. Bu durumun nedeni tam olarak bilinemesi bunun arka planında Samsun’un XIX. yüzyıla kadar küçük bir Anadolu kenti olarak kalması ve mühim oranda gayrimüslim bir nüfus barındırması düşünülebilir.

Samsun Sadi Tekkesinin kurucusu el-Hac Mehmed Efendidir. Bu zat kendisine ait arsa ve üzerinde bulunan bina ve bahçesini vakfetmiştir. Ayrıca Samsun Balık pazarı civarında bulunan bir dükkanı da vakfetmiştir. Vakıfnamede Mehmed Efendi ev ve dükkanın tamir masrafları çıktıktan sonra elde edilecek gelirin vakfiyeye aktarılmasını talep etmiştir. Buradan elde edilecek gelire dergaha devam eden derviş ve fukaranın gözetilmesini istemiştir. Bundan hasıl olan sevabın önce Hz. Peygamber ve raşid halifelere daha sonra ise ehli beyt ile Sadi tarikatı önde gelenlerinin ruhlarına ithaf edilmesini şart koşmuştur. Tekkenin vakfiyesine bakıldığında daha önceki benzer vakıfnamelerle genel olarak uyduğu anlaşılmaktadır. Zira XVIII. yüzyıldan sonra tekke kurucularının kendilerini buraya mütevelliyeye tayin edip, daha sonra önce erkek sonra kız evlatlarının bu işe atanmalarını istemeleri bu hususu teyit etmektedir. Yine şayet evlatlarının nesli tükenirse kendi tarikatlerine bağlı bir kişinin şeyh olarak tayin edilmelerini istemeleri de bu bağlamda paralellik arz etmektedir. Ayrıca

tekkenin müştemilatı ve burada fakirlerin gözetilmesi durumu da klasik anlamdaki tekke ve işlevlerine uymaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri:

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri

BOA, BEO, 2035/152557; 1184/88774.

BOA, DH. MKT, 2096/3.

BOA, İ. EV, 33/35.

Mehmed Efendi bin Halil Vakfiyesi, H. 22 Ş 1313, VGMA., df. 607, s. 105, sr. 167; ŞŞS., df. 3202, V. 6.

Mehmed Mehdi Efendi bin Halil Vakfiyesi, H. 23 Za 1321, ŞŞS., df. 3207, V. 7.

Araştırma Eserler ve Makaleler

Faroqhi, Surayya (2014). *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, İngilizceden Çeviren: Neyyir Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014.

Hayreddin Nadi-Abdullah Yesari (2017). Samsun Ticaret Rehberi, Yayına Hazırlayanlar: Bilgehan Şahin-Ercan Yalçın, Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Kodaman, Bayram (1990). *XVIII. Yüzyıl Sonunda Samsun Gümrüğü*. İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, Samsun: Sönmez Matbaası.

Köse, Osman (2015), "Canik'in Osmanlılara Geçiş ve Canik'te İktisadi Hayat", *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*, Edit: Cevdet Yılmaz, Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 77-162.

Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meâli (2019). Haz. Hayrettin Karaman-Ali Özek-İbrahim Kafi Dönmez vd. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Pakalın, Mehmet Zeki (2004). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Şahin Bilgehan-Yalçın, Ercan (2017). *Samsun Büyük Camii*, Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Şahin, Bilgehan (2017). *Samsun Şer'iyye Sicilleri*, Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Tek, Abdürrezzak (2009). "Sa'dilik ve Sa'dilik Kültürünün Bursa'daki Temsilcileri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (1): 225-246.

Tellioglu, İbrahim (2012). "Osmanlı Hakimiyetine Kadar Canik", *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*, Edit: Cevdet Yılmaz, Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 23-76.

Trabzon Vilayeti Salnamesi 1904, 22.

Yücer, Hür Mahmut (2008). "Sa'diyye". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Cilt:35, 2008. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 412-413.